

Återinför motboken!

| av Michael Bejke

Svensk alkoholpolitik baserats på ett ohållbart antagande om att Per blir friskare om Pål dricker mindre. Den så kallade totalkonsumtionsteorin har alldeles i onödan givit oss både dyr sprit och besynnerliga reklamförbud. Motboken var bättre.

MINNET AV DEN SVENSKA motboken rör upp heta känslor. Motbokens fiender minns bara förnedring och ofrihet. Dess vänner blandar däremot skamkänslor med nostalgi – och innerst inne en längtan att i framtiden kunna skapa ett motsvarande system, på ytan frihetligare än det avskaffade men till funktionen ännu mera repressivt.

Men handlade det verkligen om frihet kontra ofrihet den där gången på 50-talet, då man valde att avskaffa motbokssystemet? Kanske delvis, men framför allt var förändringen en följd av en teori som på ett olyckligt sätt kommit att dominera alkoholdebatten ända sedan mitten av förra seklet, nämligen totalkonsumtionsteorin.

Totalkonsumtionsteorin går i korthet ut på att folkhälsan och nykterheten förbättras i ett land om den sammantagna alkoholkonsumtionen sjunker. Den tar alltså inte hänsyn till vem som dricker och hur (däremot ologiskt nog vad – därom mera nedan). Ännu när detta skrivs, våren 2003, kan man läsa i en insändare i en Stockholmstidning: "...alkoholskadorna /.../ står i direkt proportion till hur mycket alkohol som dricks. Så om vi hjälps åt att minska konsumtionen till hälften på ett år, genom att dricka hälften av vad vi brukar, har vi i samma storleksordning minskat skadorna". Detta är vad jag förstår skrivet på fullt allvar, men det är dessvärre också totalkonsumtionsteorin i ett nötskal, ungefär som det skulle gå till på samma sätt att minska alkoholskadorna som att spara energi eller dämpa koldioxidutsläpp. Enligt en konsekvent tolkad totalkonsumtionsteori skulle ett land med 90 procent helnykterister, men tio procent alkoholister, besitta en bättre samlad folkhälsa än ett land med 100 procent måttlighetsförbrukare.

När man i början av 50-talet kom fram till att motboken borde avskaffas gjorde man direkta hänvisningar

till denna teori; motboken hade visserligen hållit missbruket och alkoholskadorna i schack men inte kunnat dämpa totalkonsumtionen, hette det. Man behöver inte vara någon motbokskramare för att här börja fundera: Jaha, men var det inte det som var meningen? Med alla sina fel stod motboken, och dess andlige fader Ivan Bratt, för precis det omvända jämfört med totalkonsumtionsteorin: Om en minoritet för omåttlighet anlagda personer helt hålls borta från detta som för dem är ett gift kan den skötsamma majoriteten få tillgång till relativt mycket och relativt billig alkohol (det där med "relativt mycket"

"Totalkonsumtionsteorin går i korthet ut på att folkhälsan och nykterheten förbättras i ett land om den sammantagna alkoholkonsumtionen sjunker."

låter naturligtvis som ett skämt för den som mest förknippar motboken med strängaste ransonering, men en duglig och skötsam samhällsmedborgare hade faktiskt en ganska riklig tilldelning av starksprit; och inköpen av vin var som bekant obegränsade för den som väl hade betrotts med motbok).

MELLANÖLET

Motbokens reglerande funktioner skulle i och med den "fria spritens"

införande 1955 övertas av priset. Så skedde sannerligen också, och det ännu mer än vad som var tänkt från början, eftersom tendenser till ökat fylleri medförde en ordentlig extra alkoholskatte- och därmed alkoholprishöjning redan 1956. Mer i linje med verklig alkoholliberalisering var väl dels sloandet av det bisarra måltids tvånget på krogarna, som enligt Tore Wretman och andra väckte restaurangbranschen ur en lång törnrosasömn, dels införandet av det dittills förbjudna starkölet.

Starkölet skulle dock inte på länge än få den centrala roll i drickandet i Sverige som det har i dag. Vägen dit ger en bra bild av det patetiska i den svenska alkoholpolitiken. Ty om motbokens avskaffande egentligen inte handlade om frihet utan om ett försök att tillämpa totalkonsumtionsteorin i praktiken så svepte faktiskt en viss alkoholliberaliseringsvåg över landet några år senare. Mellan-

*Den särdeles
förföriske
Bacchus, som
Caravaggio
såg honom för
400 år sedan.*

ölet hade varit på förslag redan kort efter den "fria spritens" införande men stoppades den gången. 1965 var det däremot dags på allvar, och detta öl, klass II B, som det hette, särskilt mellanölsvarianten av Three Towns från dåvarande Pripp-bryggerierna, lyckades snabbt med vad starkölet inte förmått på tio år: att göra öl "ungt", "rumsrent" och "pop", för att bara välja tre av många mer eller mindre enerverande adjektiv.

Det känns som en historiens ironi att denna korta och försiktiga alkoholliberalisering i Sverige ungefär sammanfaller med vänsterextremisternas guldår och kult-

period, "68-åren". Mindre märkligt är i stället att alkoholliberaliseringen ersattes av sin motsats i takt med att vänstervågen blev barskare och ännu mer totalitär under 70-talet. 1972 räddades mellanölet kvar med ett nödrop, men röstades bort av riksdagen fyra år senare och förbjöds från och med halvårsskiftet 1977. Det var först i och med det som starkölet trädde fram ur en ganska obemärkt tillvaro och blev ett begrepp i den svenska folksjäl. Detta kan ju knappast ha varit vad helnykterister och totalkonsumtionsteoretiker hade avsett, särskilt inte med tanke på "Spola kröken"- och "Godare med

vin"-kampanjerna som Systembolaget bedrev under många år och som skulle få folket att byta från starksprit till vin. Det rimmade egentligen illa med totalkonsumtionsteorin – statistikens antal liter ren alkohol per individ gör bevars ingen skillnad på sprit och vin – men var ändå en sak som ägnades stort allvar och nit. Även vinet trädde här fram ur de bakre salongerna.

UPPTÄCKTEN AV VINET

Högre socialgrupper hade förvisso druckit en hel del vin även tidigare, men för de breda lagren var det här med viner inte mycket annat än födelsedagarnas madeira och kanske ett glas rhenskt till vårlaxen. När vinkonsumtionen 1971 gick om spritkonsumtionen grät man glädjefloder på Systembolaget och optimistiska bedömare talade om spritens snara död – sprit skulle ha blivit "omodernt", kantänka. Nu blev det inte så. Svenska folket köpte gärna en vinlivsstil av Systembolaget på samma sätt som man köpt en öllivsstil av bryggerierna, men man gjorde det inte för att lydigt kasta bort sin egen gamla starkspritstradition på samma gång. Här – mer än "charterresandet" eller "TV-seriernas smygindoktrinering" och allt vad det nu brukar hävdas – har vi förmodligen den främsta orsaken till dagens oroande blandning av kontinental "vin-mitt-i-veckan"- och ursvensk "brännvin-till-helgen"-livsstil; Systembolaget sköt sig självt i foten.

Läsaren torde för övrigt notera att jag medvetet använder ordet "livsstil" och inte "kultur", det vill säga vinkultur, i det här sammanhanget. Ty vinkultur i verklig bemärkelse har vi i Sverige knappast fått via Systembolaget. Möjligen från Vin & Sprit, men annars är det våra duktiga vinkännare i de stora dagstidningarna, i Allt om Mat och Gourmet och de senaste åren i TV, som ska ha äran. Tyvärr kan även dessa vinvänner vara anfäktade av totalkonsumtionsteorin. Inte sällan får man höra att god dryckeskultur syftar till att minska, inte öka totalkonsumtionen, vilket verkar ganska orealistiskt. Dessutom har vinkännarna inte mycket för denna strävan att göra sig behagliga hos totalkonsumtionsteoretiker och helnykterister. Vi minns väl tyvärr alla hur förre kulturministern och IOGT-pampen Bengt Göransson för några år sedan fick frågan om sin syn på vinkultur och svarade: Det är okultur!

Mellanölsförbudet 1977 följdes i rask takt under de puritanska åren därefter av först alkoholreklamförbudet, sedan det beryktade men kortvariga starkspritstoppet vid statens tillställningar (det var då regeringens förbluffade gäster från utlandet fick Campari eller champagne till kaffet) samt slutligen systembolagets lör-

dagsstängning. Åtminstone reklamförbudet gick naturligtvis helt i linje med totalkonsumtionsteorin.

REKLAMFÖRBUD

Det nu aktualiserade alkoholreklamförbudet är alltså, vilket sällan framgår i debatten, inte äldre än 25 år. Redan under motbokstiden fanns det vinannonser i tidningarna, men typiskt nog begärde statsmakerna av pressen ett längre, "frivilligt" alkoholreklamstopp före och under själva införandet av den "fria spriten" 1955; motbokens avskaffande skulle ackompanjeras av en ambitiös nykterhetskampanj som inte finge störas av alkoholannonser. Man borde här ha kunnat ana vad som väntades i framtiden. När det riktiga reklamförbudet kom 1979 skulle alltså förbud mot annonser för fin cognac och whisky bidra till att Medelvensson slutade missbruka Renat och Explorer – en reform i sann totalkonsumtionsteorianda! Och i dag, när förbudsivrarna i regering och riksdag försöker rädda vad de tror räddas kan – ett starksprintsreklamförbud om inte annat

"Inte sällan får man höra att god dryckeskultur syftar till att minska, inte öka totalkonsumtionen."

– är det nog många som gör en liknande reflektion: Förbud mot annonser för fin cognac och whisky ska bidra till att Medelvensson slutar missbruka lådviner.

Den som har läst så här långt och blivit rikligt och grymt påmind om allsköns förmynderi undrar kanske hur jag i början kunde vara så relativt förstående gentemot motboken – varje annan pålaga måste väl ändå vara uthärdligare än den? Låt mig säga att jag inte älskar tanken på motbok. Men 90-talets mer äkta alkoholliberalism (alkoholbeskattningsomläggningen 1992, "Elefantölsförbudsstoppet" 1995, de successivt höjda införselkvoterna, monopoluppluckringen, och så vidare) kan när som helst leda till en backlash. Tecknen syns i skyn och omfattningen kan vi bara sia om.

Vi som ser oss som alkoholliberaler kan inte räkna med att alltid kunna ta skydd bakom ett EU som mest tycks ägna sig åt att tvinga på folken federalism och att bråka inbördes. Kanske bättre i så fall att mota Olle i grind och gå ut och föreslå ett nytt motbokssystem? Men i så fall bör vi också kräva att totalkonsumtionsteorin slopas som alkoholpolitisk agenda i Sverige (och därmed också enfaldiga bieffekter av teorin, som reklamförbudet). Låt det istället bli så som jag skrivit här ovan: Om en minoritet för omåttlighet anlagda personer helt hålls borta från detta som för dem är ett gift kan den skötsamma majoriteten få tillgång till relativt mycket och relativt billig alkohol.

Michael Bejke (michael.bejke@observer.se) är fil mag och omvärldsanalytiker.